

УДК 021:316.77

Ганна Шемасва,
професор, доктор наук
із соціальних комунікацій

Ханс Ельбесхаузен,
професор, доктор філософії

Модель публічної бібліотеки в сучасній системі соціальних комунікацій

Висвітлюється модель публічної бібліотеки Данії, що містить чотири взаємопов'язані простори: простір задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки, освітній простір, простір комунікацій, перформативний простір; здійснюється її порівняння з моделлю розвитку української публічної бібліотеки.

Ключові слова: модель публічної бібліотеки, соціально-комунікаційний простір, зарубіжний досвід.

Розвиток процесів глобалізації, поширення сучасних інформаційних технологій і телекомунікацій супроводжуються змінами фундаментальних постулатів; характеризуються помітним прискоренням темпів розвитку системи соціальних комунікацій. У цих умовах відбувається формування нового типу комунікаційних форм, засобів, структур, процесів. Створення нового середовища соціальної взаємодії зумовлює проблеми щодо функціонування та розвитку бібліотек, їхньої подальшої інтеграції до системи соціальних комунікацій суспільства. У зв'язку з цим посилюються протиріччя між: рівнями розвитку системи соціальних комунікацій та інтегрованості бібліотек до світового інформаційного простору; розмаїттям комунікаційних засобів і рівнем їхньої репрезентації в комунікаційній інфраструктурі сучасного суспільства; новітніми інформаційними технологіями та можливостями збереження культурної ідентичності; виробниками і споживачами інформації та знання; загальноцивілізаційною тенденцією до інтелектуалізації суспільної діяльності та рівнем створення умов діяльності бібліотечних установ. Подолання означених протиріччя потребує осмислення нової моделі публічної бібліотеки в системі соціальних комунікацій.

В умовах сьогодення здійснюються активні пошуки оптимальних моделей розвитку бібліотек у системі соціальних комунікацій. Бібліотекознавчі дослідження з 90-х рр. ХХ ст. спрямовуються на визначення концепцій розвитку різних їхніх типів та видів. Відбувається визначення комунікаційної моделі публічної бібліотеки (ПБ) і в інших країнах, зокрема в Данії. Започаткування й розвиток системних наукових досліджень бібліотечної діяльності з точки зору теорії соціальних комунікацій сприяло розвитку співробітництва факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури і Королівської школи бібліотекознавства та інформатики Данії (The Royal School of Library and Information Science, Denmark). Одним із напрямів співпраці є проведення спільного дослідження щодо перспектив розвитку публічної бібліотеки в системі соціальних комунікацій. *Мета* пропонованої статті — висвітлення її сучасної моделі у цій системі соціальної комунікації.

Сучасна публічна бібліотека посідає важливе місце в інфраструктурі знань, у соціокультурному просторі кожної країни, трансформує та розвиває свою роль у системі соціальних комунікацій. Водночас варто зазначити, що в нинішніх умовах розвитку інформаційного суспільства та економіки знань публічні бібліотеки як України, так і Данії знаходяться у кризовому стані в економічному та концептуальному аспектах.

В українському бібліотекознавстві відбувається активний пошук нових моделей розвитку бібліотеки як соціально-комунікаційної структури, зокрема розроблено концептуальні положення розвитку наукової бібліотеки, запропоновано системно-функціональну модель бібліотеки, що інтегрує взаємовплив бібліотечних функцій, структури, технологій та управління [5; 6]; визначено послідовність зміни моделей функціонування у системі наукової комунікації: лінійна, що відтворює процеси документалізації; інтеракційна, пов'язана з актуалізацією інформаційно-бібліотечних ресурсів; інтеграційна, спрямована на кооперацію та координацію роботи бібліотек, а також бібліотек й структур системи соціальних комунікацій; аналітико-когнітивна, яка відображає посилення аналітичної бібліотечної діяльності та застосування інтелектуальних технологій. Всі вони взаємодоповнюють одна одну та ілюструють багаторівневість сучасної бібліотеки як структури соціальних комунікацій [12]. В Україні протягом останніх років також визначено перспективи розвитку регіональної бібліотеки [1]; узагальнено моделі бібліотеки вищого навчального закладу [3]; запропоновано концептуальну модель бібліотеки суспільства знань, що базується на поєднанні традиційної бібліотечної діяльності з наукоємними процесами опрацювання інформації та виділенням знання [4]; обґрунтовано необхідність пошуку шляхів розвитку бібліотеки на засадах врахування соціально-психологічних особливостей її користувачів [2].

Обґрунтовується роль публічної бібліотеки як культурного, соціального та інформаційного, багатофункціонального центрів [8; 10].

Існуючі моделі розвитку публічної бібліотеки на національному та зарубіжному рівнях мають спільні та відмінні ознаки. Зокрема, розрізняються моделі за ступенем розвинутості бібліотечних функцій, механізмами їхньої реалізації, державними гарантіями практичного втілення. До спільних ознак сучасної моделі в різних країнах можна віднести те, що вони базуються на розвитку техніко-технологічних, соціальних, культурних та комунікаційних принципів діяльності, спрямованих на просування іміджу бібліотеки в суспільстві.

У Данії, на відміну від України, визначення нової моделі ПБ ініційоване державою та пов'язане з муніципальною реформою 2007 р., що зумовило зміни й у структурі бібліотечної системи. Для розроблення нової концепції розвитку публічних бібліотек було створено експертну групу із представників Національного органу бібліотек, ЗМІ, Консультаційної ради Міністерства культури. Представлені нею у 2010 р. результати та рекомендації під назвою "Публічні бібліотеки

в суспільстві знань" включають три напрями: модернізація бібліотек у контексті суспільства знань; застосування нових тенденцій у комунікаціях; урахування впливу глобальних процесів [13]. Важливим завданням сучасної ПБ визначено сприяння інтелектуалізації суспільства завдяки створенню відповідного соціально-комунікаційного середовища.

Варто зауважити, що її діяльність і в Данії, і в Україні спрямована на формування соціально-комунікаційного простору на засадах розширення бібліотечних послуг; розвиток партнерства між державними та недержавними установами; на подолання протиріч між виробниками культурних цінностей та їхніми споживачами, між корінним населенням та емігрантами, між домінуючою культурою в державі та носіями субкультур, між збільшенням обсягу інформації та падінням моралі й духовності членів суспільства.

Датська модель ПБ ґрунтується на єдності чотирьох різних просторів, пов'язаних із пріоритетними напрямками їхньої діяльності, а саме: з удосконаленням задоволення інформаційних потреб, наданням освітніх послуг, розвитком комунікаційної функції, створенням платформи для організації творчого процесу [14]. Модель передбачає формування цілісної системи, що досягається взаємозумовленістю та взаємодоповненістю кожного простору і залежить від їхньої розвинутості. В українській моделі публічної бібліотеки також особлива роль приділяється організації соціально-комунікаційного бібліотечного простору.

Одним із таких просторів у датській моделі виділяється простір задоволення потреб користувачів, спрямований на організацію доступу до інформації та здобуття знань [13; 14]. Його формування залежить від інформаційних ресурсів за рівнем когнітивної насиченості потоку інформації, а також віддачі в різних сферах суспільства; від техніко-технологічного оснащення та якості організації бібліотечної діяльності; умов використання інформаційних продуктів і послуг, рівня інформаційно-бібліотечних послуг. Важливим у цьому контексті є зосередження уваги на ролі бібліотеки у розвитку творчої активності кожної особистості, що викликає необхідність аналізу інформації, її відбір та формування нового знання. Зазначене повністю узгоджується з визначенням напрямів консолідації інформації та знання як предметно-структурних одиниць у процесі бібліотечно-інформаційного забезпечення [7]. У цьому контексті сфера задоволення потреб суспільства ґрунтується на створенні єдиного інформаційного простору для структурованих та неструктурованих даних як інтелектуального активу, що потребує долучення методів контент-аналізу, моніторингу, удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності в публічних бібліотеках, які, надаючи доступ до різноманітної інформації, сприяють суспільному розвитку.

Варто зазначити, що всі датські бібліотеки мають високий техніко-технологічний рівень. Технологічна ж модернізація українських бібліотек відбувається значно повільніше, ніж датських та інших провідних країн Європи. Цілком зрозуміло, що в нашій вітчизняній моделі ПБ пріоритетними напрямками залишаються техніко-технологічне оснащення, організація доступу до віддалених ресурсів, упровадження нових бібліотечних послуг.

Розширення доступу до інформації потребує постійного підвищення освітнього рівня членів суспільства. Безперервність освіти й навчання стає невід'ємною складовою збереження соціального статусу особистості. Ось чому головним результатом у цьому напрямі є не просто нагромадження знань, а вміння відбивати його та формувати власне; знаходити й аналізувати інформацію, виділяти з усього різноманіття ключову проблему та переносити на нову ситуацію.

Пріоритетним напрямом нової моделі публічної бібліотеки залишається системне вивчення читацьких інтересів, потреб, запитів, тенденцій зміни контингенту користувачів, їхнього складу, розроблення перспектив підвищення якості обслуговування, розширення асортименту послуг.

Виникає потреба в навчанні користувачів бібліотек процесам відбору й оцінювання інформації, що тісно пов'язується з формуванням *навчально-освітнього простору*, спрямованого на задоволення потреб в освіті, організації доступу, використанні інтерактивних та соціальних зразків навчання, виробленні соціальних та культурних навичок. Тобто бібліотека бере участь в освітніх процесах як з точки зору трансляції культурних норм і цінностей, так і шляхом надання інформаційної підтримки, забезпечує єдність загальнокультурної й професійної освіти протягом життя.

Модель публічної бібліотеки Данії, орієнтована на підвищення рівня поінформованості всіх верств населення, передбачає створення навчальних центрів у ПБ як важливої сполучної ланки з виділенням особливих зон для обслуговування певних груп користувачів. Особливе значення датської бібліотеки приділяють роботі з етнічними меншинами, їхньому навчанню [13; 14].

У практичній діяльності їхніх українських колег зазначений напрям набув розповсюдження завдяки ініціативі Української бібліотечної асоціації та участі в міжнародних проєктах. Публічні бібліотеки встановлюють та розширюють співпрацю з органами влади, інформують населення про діяльність місцевої влади, надають доступ до офіційної, правової, екологічної, наукової, освітньої інформації. Основними формами, що застосовуються в українських ПБ, є неформальні навчальні курси, освітні послуги, е-навчання, тренінги.

Розвиток зазначених просторів тісно пов'язаний із формуванням *комунікаційного простору*. Бібліотека належить до складних систем, що не існують поза загальнокультурним соціально-комунікаційним процесом [6]. Важливим напрямом її діяльності є створення комфортних умов для використання інформаційно-бібліотечних ресурсів, взаємовідносин з їхніми споживачами, що ґрунтуються на довірі та здатності фахівців бібліотеки оперативно й у повному обсязі задовольняти потреби членів суспільства в знаннях.

Діяльність сучасної ПБ спрямована на підтримку принципу рівності для всіх користувачів незалежно від соціального статусу, національної належності, віку, мови, місця проживання тощо; на подолання розриву в забезпеченні доступу до інформації та знань. Таким чином проголошується спрямування на консолідацію суспільства.

Стратегічним інструментом визнається розвиток партнерства з іншими структурами суспільства. Безперечно, бібліотеки мають давні традиції співробітництва з різними партнерами: навчальними закладами, культурними установами, місцевими громадами, владою. В сучасних умовах така співпраця набуває нового змісту.

В нинішній системі соціальних комунікацій створюються передумови для реалізації спільних проєктів бібліотеки з різними інституціями; відбувається розширення взаємодії бібліотечних установ з нетрадиційними партнерами, зокрема комерційною сферою. Важливим напрямом їхньої діяльності є взаємодія з малим інноваційним бізнесом, що передбачає інформаційне забезпечення його діяльності насамперед через організацію виставок, консультацій, доступу до інноваційного досвіду, доведення до структури малого бізнесу організаційних, технологічних, виробничих, управлінських інновацій. З цією метою бібліотеки розширюють свою діяльність у напрямі дослідження сегментів зовнішнього та внутрішнього ринків; виявлення кола бізнесових

структур, які потребують інноваційної інформації; здійснюють її аналіз. Поглиблення зв'язків бібліотеки і малого бізнесу ставить перед її працівниками завдання постійного підвищення компетентності, адаптації установи до сучасних потреб суспільства. Розширення меж взаємодії пов'язується зі створенням стратегічних альянсів, співробітництво в рамках яких характеризується гнучкістю, залученням до них різних категорій користувачів із державних та недержавних установ [13].

Успішність формування простору комунікацій залежить і від розуміння психологічних факторів, що є основою взаємодії тих, хто спілкується, сутності інформаційно-когнітивних процесів, які реалізуються як користувачами, так і бібліотекою. Зміни, що відбуваються, впливають не тільки на технології, вносячи в них корективи, а й на користувачів, які їх застосовують, утворюються нові зв'язки, нові засоби і канали. Змінюється їхнє ставлення до засобів та форм одержання інформації та здобуття знань. Розвиток електронних ресурсів розширює сферу багатозначного образного контексту, поглиблює відмінності від логічних моделей однозначного. Це змінює організаційну структуру комунікацій, сприяє використанню гетерогенної інформації, потребує врахування індивідуальних характеристик користувачів, складності та багатозначності їхніх особистих та групових відносин у соціумі.

Сучасна модель публічної бібліотеки передбачає також її соціокультурну складову, пов'язану передусім з кумуляцією соціально значущої інформації та знань, соціально-культурними комунікаціями і поширенням культурних явищ, виробництвом нового знання й соціально-історичним відтворенням культурних форм [10]. Пріоритетним напрямом бібліотечної діяльності є розвиток культурного різноманіття, збереження й розповсюдження культурної спадщини.

Особлива роль ПБ полягає в культурному розвитку суспільства через залучення громадян до читання. Процес засвоєння культурної спадщини здійснюється як традиційними способами, пов'язаними з формуванням книжкових фондів, нагромадженням інформаційних ресурсів, розширенням доступу до них та створенням умов для комунікацій на всіх рівнях, з максимальним використанням усіх напрямів бібліотечної діяльності. Тобто формування простору комунікацій сприяє розумінню й пізнанню різних культур та підтримці культурного різноманіття.

Характерною ознакою публічних бібліотек стало створення комфортного соціокомунікаційного середовища для творчої атмосфери. Це сприяло визначенню в датській сучасній моделі публічної бібліотеки *перформативного простору*, який нерозривно пов'язаний з простором задоволення потреб, освітнім та комунікаційним просторами [13; 14].

Доречно зауважити, що останнім часом в європейських країнах, зокрема Данії, публікується значна кількість результатів досліджень, в яких культурні, соціальні, комунікаційні процеси розглядаються крізь призму перформативної гіпотези. Перформативність пов'язується з поєднанням різних дисциплінарних підходів до проблем соціальної дійсності та розуміється, в першу чергу, як процес, через який здійснюється соціокультурна подія. Наприклад, Ю. Хабермас розглядає перформативність щодо тексту як саморепрезентативну дію, спрямовану на ініціацію комунікації [11]. Тобто вона відкриває для учасників комунікації можливість самоідентифікації та самовираження, що набуває відображення у створенні в ПБ нових творчих груп і спільних проєктів з віддаленими від бібліотечної діяльності інституціями. Тобто перформативний простір у моделі публічної бібліоте-

ки спрямований на формування специфічних середовищ для різних видів діяльності й підтримки творчості користувачів бібліотек.

Формування перформативних середовищ відбувається і в публічних бібліотеках України. До них можна віднести функціонування при них клубних об'єднань різного напрямку, ведучими яких є не тільки бібліотекарі, а й педагоги, журналісти, поети, письменники, художники; організацію літературно-музичних кафе; створення творчих груп, бізнесшкіл, громадських приймалень тощо, які сприяють розкриттю творчого та інноваційного потенціалу членів сучасного суспільства [9].

Безперечно, створення всіх просторів залежить від професійного рівня працівників бібліотеки. Підготовку висококваліфікованих фахівців для бібліотек у Данії протягом значного періоду здійснюють центральні бібліотеки, бібліотечні школи й асоціації бібліотекарів. Проте в сучасних умовах посилюється роль професійної підготовки бібліотекарів у спеціальних навчальних закладах, в яких освітні програми спрямовані на підготовку фахівців для різних типів та видів бібліотек. Це пов'язано з необхідністю наукового обґрунтування розвитку бібліотечної практики, що набуло відображення в розробленні нової моделі публічної бібліотеки.

Таким чином, у розглянутій датській моделі ПБ постає як багатофункціональний аналітичний центр, оскільки її діяльність скерована на постійне структурування, фільтрацію, тематизацію й трансляцію знання; створення умов для навчання й освіти; розвиток комунікацій між членами соціуму; формування особливих середовищ для творчого розвитку особистості.

Загалом на національному й зарубіжному рівнях сучасна модель публічної бібліотеки спрямована на системний розвиток внутрішньої та зовнішньої складових бібліотечної діяльності через посилення механізмів взаємодії: співробітництва, кооперації, консолідації, партнерства. З одного боку, динамічність розвитку бібліотеки поєднується з внутрішнім традиційним середовищем. З іншого — багатосторонність її зв'язків пов'язується з відкритістю установи до нових умов існування системи соціальних комунікацій. Тобто модель публічної бібліотеки має ознаки загального соціально-комунікаційного простору, оптимальність функціонування якої визначають принципи координації, інтеграції, динамічності, нелінійності, доповненості, коадаптації.

Список використаної літератури

1. Башун О. В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Башун Олена Володимирівна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2001. — 18 с.
2. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. — К. : НБУВ, 2005. — 300 с.
3. Колесникова Т. О. Розвиток комунікаційних моделей бібліотек ВНЗ / Т. О. Колесникова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2011. — № 3. — С. 29—35.
4. Костенко Л. Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Й. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2006. — № 1. — С. 23—28.
5. Слободяник М. С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2009. — № 4. — С. 5—7.
6. Слободяник М. С. Системно-функціональна модель бібліотеки / М. С. Слободяник // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : 10-я Юбил. междунар. конф. "Крым 2003" : тр. конф. — М., 2003. — Т. 2 — С. 759—760.

7. Пасмор Ю. В. Бібліотечно-інформаційне забезпечення правової науки в Україні: напрями консолідації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Пасмор Юлія Вікторівна ; Харків. держ. акад. культури. — Х., 2011. — 20 с.
8. Публічна бібліотека: сучасна модель. Вип. 1 / уклад.: Г. М. Колотило; Івано-Франків. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Франка. — Івано-Франківськ : [б. в.], 2008. — 27 с.
9. Публічні бібліотеки: сучасні принципи буття в умовах оновленого суспільства : з досвіду роботи публічних бібліотек Східної України / уклад. Г. Д. Ковальчук. — Х. : [ХДНБ ім. В. Г. Короленка], 2007. — 20 с.
10. Тикунова И. П. Концептуальная модель современной библиотеки: социально-философский анализ : дис. ... канд. философ. наук / Тикунова Ирина Петровна ; Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. — Архангельск, 2007. — 129 с.
11. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас ; пер. с нем. — М. : Весь Мир, 2003. — 416 с.
12. Шемаєва Г. В. Бібліотека в системі наукової комунікації: революційні процеси розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій / Шемаєва Ганна Василівна ; Харків. держ. акад. культури. — Х., 2009. — 42 с.
13. Elbeshausen H. Public Libraries in Denmark — development and challenges / H. Elbeshausen. — Mode of access: www.iva.dk. — Title from screen.
14. Jochumsen H. A new model for the public library in the knowledge and experience society / H. Jochumsen, C. Hvenegaard, D. Skot-Hansen — Mode of access: www.bibliotekogmedier.dk. — Title from screen.
- Освещается модель публичной библиотеки Дании, которая включает четыре взаимосвязанных пространства: пространство удовлетворения информационных потребностей пользователей библиотеки, образовательное пространство, пространство коммуникаций, перформативное пространство; осуществляется ее сравнение с моделью развития украинской публичной библиотеки.*
- Described a model for the public library with space of experiences, learning space, communication space, performative space and compared with model of development of the Ukrainian public library.*

Надійшла в редакцію 7 червня 2012 року